Horizon Multidisciplinary Scientific Journal
Journal homepage: https://horizonmsj.com/
ISSN 3135-4890
E-ISSN 3135-4904

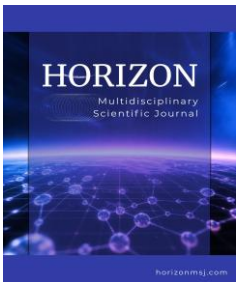

Original Research Paper

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK VƏ SÜNİ İNTELLEKT: YENİ ÇAĞIRIŞLAR VƏ HƏLL YOLLARI

Xumar Məmmədova

https://orcid.org/0009-0000-0824-1480

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan

Article history
Received: 03.11.2026
Revised: 12.11.2026
Accepted: 24.11.2026

*Corresponding Author: Xumar Məmmədova, Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan
Email:xumarmemmedova@ndu.edu.az

Xülasə
Generativ süni intellekt (GenAI) alətlərinin sürətli təkamülü müasir ali təhsil müəssisələrində tədris və elmi-tədqiqat mühitini köklü şəkildə dəyişdirmişdir. ChatGPT, Gemini, Claude və Copilot kimi böyük dil modelləri tədqiqatçılar və tələbələr üçün yeni analitik imkanlar açmaqla yanaşı, müəlliflik hüququ, plagiat, məlumatların etibarlılığı və obyektiv qiymətləndirmə sahələrində ciddi etik çağırışlar yaratmışdır. Bu tədqiqatda rəqəmsal transformasiya dövründə akademik dürüstlük anlayışının nəzəri əsasları araşdırılır, generativ süni intellektin yaratdığı imkan və risklər sistemli təhlil edilir. UNESCO, OECD və Avropa Komissiyasının müvafiq çərçivə sənədlərinə istinad edilərək, universitetlərdə bu texnologiyalardan etik istifadə mexanizmləri qiymətləndirilir. Məqalədə Azərbaycanın ali təhsil müəssisələri üçün institusional siyasətlərin yenilənməsi, süni intellekt savadlılığının (AI literacy) artırılması və şəffaf qiymətləndirmə meyarlarının tətbiqi üzrə praktik həll yolları irəli sürülür. Araşdırma nəticələri göstərir ki, generativ süni intellekt akademik mühit üçün təhdid deyil; düzgün tənzimləndiyi təqdirdə elmi məhsuldarlığı artıran dəstəkləyici vasitədir. Bunun üçün ali məktəblər qadağalar tətbiq etmək əvəzinə, insan məsuliyyətini və şəffaflığı əsas götürən yeni etik kodekslər formalaşdırmalıdır.

Açar sözlər: *akademik dürüstlük, generativ süni intellekt, elmi etika, plagiat, ali təhsil, akademik kommunikasiya, süni intellekt savadlılığı*

GİRİŞ

XXI əsrin rəqəmsal transformasiyası ali təhsil sisteminin bütün pillələrinə nüfuz edərək ənənəvi akademik vərdişləri yenidən formalaşdırır. Xüsusilə 2022-ci ilin sonlarından etibarən generativ süni intellekt (GenAI) sistemlərinin kütləvi əlçatanlığı elmi yazı, məlumat emalı və tədris metodikasında yeni mərhələ başlatmışdır. ChatGPT, Gemini və Claude kimi böyük dil modelləri qısa müddətdə universitet auditoriyalarının və elmi laboratoriyaların gündəlik iş alətinə çevrilmişdir. Lakin bu texnoloji sıçrayış akademik dürüstlük, intellektual mülkiyyət, istinad mədəniyyəti və tələbə nailiyyətlərinin obyektiv qiymətləndirilməsi ilə bağlı mürəkkəb etik dilemmalar doğurmuşdur.

HORIZON Multidisciplinary Scientific Journal
This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24523712

Akademik dürüstlük ali təhsilin keyfiyyətini və elmi nəticələrin etibarlılığını təmin edən təməl prinsipdir. Ənənəvi olaraq bu prinsip tədqiqatçı və tələbələrdən dürüstlük, ədalət, etibar və qarşılıqlı hörmət dəyərlərinə sadiqlik tələb edir. Müasir dövrdə isə universitetlər təkcə klassik plagiatla mübarizə aparmır, həm də süni intellektlə insan əməyi arasındakı sərhədləri müəyyənləşdirmək məcburiyyətində qalırlar. Bir çox aparıcı dünya universitetləri generativ alətləri tamamilə qadağan etmək yolunu deyil, onlardan məsuliyyətli və şəffaf istifadəni tənzimləyən siyasətləri seçirlər. UNESCO-nun mövqeyinə görə də, süni intellekt təhsildə insan zəkasını əvəz etməməli, əksinə, qərarvermə səlahiyyətini insanda saxlamaqla onu dəstəkləməlidir.

Bu məqalənin əsas məqsədi generativ süni intellektin akademik fəaliyyətə təsirlərini nəzəri və praktiki müstəvidə təhlil etmək, beynəlxalq tənzimləmə təcrübəsini ümumiləşdirmək və Azərbaycanın ali təhsil müəssisələri üçün tətbiqi əhəmiyyətli tövsiyələr hazırlamaqdır.

2. Metodologiya

Tədqiqatda keyfiyyət yönümlü sənəd təhlili (document analysis) və müqayisəli nəzəri icmal metodlarından istifadə olunmuşdur. Araşdırma çərçivəsində 2021–2026-cı illəri əhatə edən beynəlxalq təşkilatların (UNESCO, OECD, Avropa Komissiyası, COPE, ICAI) normativ-etik tövsiyələri və nüfuzlu elmi bazalarda (Scopus, Web of Science) dərc olunmuş aktual tədqiqatlar sistemli şəkildə nəzərdən keçirilmişdir. Seçilmiş mənbələr əsasında generativ süni intellektin akademik dürüstlüyə və elmi kommunikasiyaya təsiri tematik kateqoriyalar üzrə qruplaşdırılmış və yerli ali təhsil mühitinə uyğunlaşdırılmışdır.

3. Nəzəri Əsaslar və Ədəbiyyat İcmalı

3.1. Akademik dürüstlüyün konseptual çərçivəsi və yeni rəqəmsal çağırışlar

Akademik dürüstlük yalnız başqasının mətnini icazəsiz köçürməməklə məhdudlaşmır; o, tədqiqat məlumatlarının saxtalaşdırılmamasını, nəticələrin qərəzsiz təqdimatını və müəlliflik hüquqlarına hörməti özündə birləşdirir. Beynəlxalq Akademik Dürüstlük Mərkəzi (ICAI, 2021) bu anlayışı altı fundamental dəyər — dürüstlük, etibar, ədalət, hörmət, məsuliyyət və cəsarət üzərində qurur. Elmi Nəşr Etikası Komitəsi (COPE, 2023) isə məlumatların uydurulmasını (fabrication), təhrif edilməsini (falsification) və plagiatı elmi ictimaiyyət üçün ən ağır pozuntular kimi təsnif edir.

Rəqəmsal texnologiyaların, xüsusilə generativ modellərin meydana çıxması "müəlliflik" və "intellektual töhfə" anlayışlarını yenidən gündəmə gətirmişdir. Əgər tələbə və ya tədqiqatçı süni intellektin yaratdığı mətni heç bir tənqidi redaktə və istinad olmadan öz işi kimi təqdim edirsə, bu, akademik saxtakarlıq hesab olunur. Bunun əksinə, Avropa Komissiyasının (2024) təlimatlarına əsasən, dil üslubunun cilalanması, ideyaların strukturlaşdırılması və ilkin axtarış məqsədilə AI-dən istifadə edilməsi — bu faktın açıq şəkildə bəyan edilməsi şərtilə — məqbul akademik təcrübə sayılır. OECD (2021, 2026) ekspertləri vurğulayırlar ki, bu sərhədlərin qorunması fərdi vicdanla yanaşı,

This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24523712

universitetlərin institusional idarəetmə mexanizmlərindən və yenilənmiş etik kodekslərindən birbaşa asılıdır.

3.2. Süni intellekt dövründə akademik kommunikasiyanın transformasiyası

Böyük dil modelləri elmi biliklərin istehsalı və yayılması prosesinə üçüncü tərəf kimi daxil olaraq ənənəvi "müəllim–tələbə–tədqiqatçı" kommunikasiya modelini dəyişdirmişdir. Xüsusilə ingilis dili ana dili olmayan tədqiqatçılar üçün AI əsaslı redaktə alətləri beynəlxalq elmi jurnallara çıxış imkanlarını genişləndirir, mətnin struktur və qrammatik keyfiyyətini yüksəldir (Dwivedi et al., 2023).

Bununla belə, elmi kommunikasiyada generativ modellərə həddindən artıq arxalanmaq ciddi metodoloji risklər yaradır. Dil modelləri bəzən mövcud olmayan mənbələr uydurur, saxta istinadlar verir və faktiki təhriflərə yol verir. Elmi ədəbiyyatda "süni intellekt halüsinasiyası" (AI hallucination) adlandırılan bu hal tədqiqatın etibarlılığını şübhə altına alır. Bu səbəbdən Russell Group (2023) universitetləri və UNESCO (2023) tədqiqatçılarda "süni intellekt savadlılığının" (AI literacy) formalaşdırılmasını zəruri hesab edir. Müasir tədqiqatçı təkcə sorğu (prompt) yazmağı deyil, həm də AI-nin təqdim etdiyi məlumatı ilkin mənbələrlə yoxlamağı və tənqidi süzgəcdən keçirməyi bacarmalıdır.

4. Müzakirə və Tövsiyələr

Beynəlxalq təcrübənin təhlili göstərir ki, Azərbaycanın ali təhsil müəssisələrində akademik dürüstlüyün qorunması üçün qadağa yönümlü yanaşmalardan tənzimləyici və maarifləndirici modelə keçid zəruridir. Bu istiqamətdə aşağıdakı institusional addımların atılması məqsədəuyğundur:

1. **İnstitusional Etik Kodekslərin Yenilənməsi:** Universitetlərin daxili nizamnamə və etik qaydalarına generativ süni intellektdən istifadə qaydaları daxil edilməli, icazə verilən (dil redaktəsi, beyin həmləsi) və qadağan olunan (tam mətn generasiyası, saxta data) hallar dəqiq sərhədlərlə göstərilməlidir.

2. **Şəffaf Bəyanetmə Mexanizmi:** Diplom işləri, dissertasiyalar və elmi məqalələrdə müəlliflər istifadə etdikləri AI alətlərini və onların tətbiq məqsədini (məsələn, metodologiya və ya təşəkkür bölməsində) açıq şəkildə qeyd etməlidirlər.

3. **Qiymətləndirmə Sisteminin Transformasiyası:** Yalnız standart esse və yazılı ev tapşırıqlarına əsaslanan qiymətləndirmədən imtina edilməli; şifahi müdafiələr, proses əsaslı qiymətləndirmə (mərhələli qaralamaların yoxlanılması) və tənqidi təhlil tələb edən praktik tapşırıqlara üstünlük verilməlidir.

4. **AI Savadlılığı Təlimləri:** Həm professor-müəllim heyəti, həm də tələbələr üçün süni intellektin etik istifadəsi, faktların yoxlanılması (fact-checking) və düzgün sorğu mədəniyyəti üzrə davamlı təlim proqramları təşkil olunmalıdır.

This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24523712

5. Nəticə

Generativ süni intellekt texnologiyaları müasir elm və təhsil mühitinin ayrılmaz reallığına çevrilmişdir. Aparılan təhlillər sübut edir ki, bu alətlər akademik dürüstlük üçün labüd təhlükə mənbəyi deyil; əksinə, düzgün etik çərçivə və institusional nəzarət mexanizmləri qurulduqda elmi yaradıcılığı və akademik məhsuldarlığı stimullaşdıran mühüm vasitədir. Ali təhsil müəssisələrinin əsas vəzifəsi texnoloji inkişafın qarşısını almaq deyil, elmi fəaliyyətdə insan məsuliyyətini, tənqidi düşüncəni və şəffaflığı qoruyaraq süni intellekti akademik mədəniyyətə uğurla inteqrasiya etməkdir.

ABSTRACT

ACADEMIC INTEGRITY AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: NEW CHALLENGES AND SOLUTIONS

Khumar Mammadova

Nakhchivan State University

E-mail: xumarmemmedova@ndu.edu.az

ORCID: https://orcid.org/0009-0000-0824-1480

The rapid evolution of generative artificial intelligence (GenAI) tools has fundamentally reshaped teaching and research environments in higher education. While large language models such as ChatGPT, Gemini, Claude, and Copilot offer substantial analytical and productivity benefits for researchers and students, they simultaneously raise pressing ethical challenges concerning authorship, plagiarism, data reliability, and objective assessment. This study explores the theoretical foundations of academic integrity in the era of digital transformation and systematically analyzes the opportunities and risks posed by GenAI. Drawing upon international policy frameworks from UNESCO, the OECD, and the European Commission, the paper evaluates mechanisms for the ethical integration of AI in universities. Furthermore, it proposes practical institutional recommendations for Azerbaijani higher education institutions, including updating ethical codes, fostering AI literacy, and redesigning assessment methods. The findings indicate that generative AI is not an inherent threat to academia; rather, when properly governed, it serves as a supportive instrument that enhances research quality. Achieving this requires universities to move beyond outright bans toward transparent regulatory frameworks that uphold human accountability and critical thinking.

Keywords: academic integrity, generative artificial intelligence, research ethics, plagiarism, higher education, academic communication, AI literacy.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license

OPEN ACCESS

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24523712

Committee on Publication Ethics [COPE]. (2023). *COPE guidelines*. https://publicationethics.org

Dwivedi, Y. K., Kshetri, N., Hughes, L., Slade, E. L., Jeyaraj, A., Kar, A. K., Baabdullah, A. M., Koohang, A., Raghavan, V., Ahuja, M., Albanna, H., Albashrawi, M., Al-Busaidi, K. A., Balakrishnan, J., Barlette, Y., Basu, S., Bose, I., Brooks, L., Buhalis, D., … Wright, R. (2023). "So what if ChatGPT wrote it?" Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, *71*, 102642. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642

European Commission. (2024). *Ethical guidelines on the use of artificial intelligence and data in teaching and learning for educators*. Publications Office of the European Union.

International Center for Academic Integrity [ICAI]. (2021). *The fundamental values of academic integrity* (3rd ed.). https://academicintegrity.org

Miao, F., & Holmes, W. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. UNESCO. https://doi.org/10.54675/EWZM9535

OECD. (2021). *OECD digital education outlook 2021: Pushing the frontiers with artificial intelligence, blockchain and robots*. OECD Publishing.

OECD. (2026). *OECD digital education outlook 2026: Exploring effective uses of generative AI in education*. OECD Publishing.

Russell Group. (2023). *Russell Group principles on the use of generative AI tools in education*. https://russellgroup.ac.uk

This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license